

25. settmunn.

1. forsyne, pleia, ha unsut tyre
 2. dirig, påskynda
 3. forvara, sørja, spora etter nokat.

Nr. 8

Bergen 20. oktober 1990

6. årgang

Fonna Forlag 50 år

Det var i 1940 at sunnmøringen Hans Aarnes sette i gang med Fonna Forlag. Tiltaket var heilt frå fyrst av skipa som lutlag. Hans Aarnes (1886 - 1960) hadde nok sysla med forlagstanke ei heil stund då tanken no vart álvor. Aarnes var ein mykje allsideleg mann, rik på idéar, og med evne til å setja idéane ut i livet. Dertil var han ein trurøkjen målmann av det gamle slaget, etla sermerkt gjevnad til å sameina høg offervilje med jordnær verksemnd.

I 1940 hadde Aarnes ei mangslungi bladmannsverksemnd bak seg. Han hadde vore i bladi **Aarvak** (Ålesund), **Norig** (Skien), **Hardanger**, **Gula Tidend**, **Bondebladet**, **Agder Tidend**. Ein bok granska han bladdrift i Amerika, og i 1919 skipa han Bladmannaskulen som vart til Framskulane. I 1933 slo han til med **Nynorsk Vikeblad** som hev ein legendarisk plass i målbladsoga. Etter skulerettskrivingi 1938 kom, skifte bladet namn til **Nynorsk Vikeblad**; Aarnes ansa gjerne på å fylgja det som skulde vera offisiell mote i målvegen, nok med tanke på skule, lærarar og elevar. Bladet livde til langt inn i etterkrigstidi, då so mange gode måltiltak hev drukna.

Ja, det var ein røynd Hans Aarnes som skipa Fonna i 1940. Han visste kva han vilde med forlaget, og fyremålet var klårt nok: **Fonna skulde gjeva ut blad og bøker på nynorsk**. Heretter var det forlaget som stod bak Nynorsk Vikeblad. Og snart kom mange kjende namn på forlagslistene.

Eit kjempelyft for Aarnes og Fonna var det då Norsk Allkunnebok kom, det store og gjæve leksikonet i 10 band, og med den agelege lista med kunnskapsrike og dugande medarbeidarar. Etterpå hev det kome eit par

mindre leksika på vårt mål på andre forlag. Men Norsk Allkunnebok er framleis det største og mest vidfemnande uppslagsverket. Enno kann du slumpa til å få verket antikvarisk.

Kanskje vert lyftet med allkunneboki i tyngste laget. Nynorsk Vikeblad laut stogga, Aarnes fall burt og forlaget kom i motvind. Det rodde seg med mykje strev uppatt, men forlaget hev nok ikkje vore so synleg i landskapet no.

Likevel er Fonna Forlag framleis i verksemd, og mange skrivande hev vore innum forlaget i etterkrigsåri. Serleg må kanskje Ivar Orgland nemnast, han hev kome med ei lang rad bøker på Fonna. Og serskilt for seg er dei mange umsetjingane frå islandsk ros verde. Og frå Fonna fær du framleis **Norsk Ordbog** av Ivar Aasen, avprenta etter 1873-utgåva.

Annan stad i dette bladet finst fyrehandsmelding um Fonna-bøker 1990. Lista er både gledeleg og lovande, tykkjer eg. Og jammen er der ei ny samling med Orgland-dikt.

Vestmannen ynskjer 50-årsjubilanten til lukka.

Jostein Krokvik

Yver myrk-rygdi ovringi ryd

*Søgn og mytur alt som barn meg drog
mot solhøgd or ein ank-svart skog.
Fram i bratte saknads-krav
laut eg faret brøytte sjav.*

*Fullt eg visste min dragnad byrja
or bøtn-gnág mot flög i glód.
Eg hev trívla bak sýning-yrja
og skjipa mitt lívnaðs-tó.*

Hans Henrik Holm

Myrk-rygdi = myrkredsla
Ryd = rodnar

MEDLEM AV DEN NORSKE FORLEGGERFORENING
KONTOR: ST. OLAVS PLESS 3
POST: BOKS 6912, ST. OLAVS PL., 0130 OSLO 1
TELEFON: 02 - 20 13 03 TELEFAX: 02 - 20 12 01
BANKGIRO: 8494 0600609 POSTGIRO: 0809 5129200

 Fonna Forlag

Målungdom på framveg

Ingar Arnøy i NMU fortel at målungdomen skipa til målaksjonar kring i heile landet då skulanane opna i Nord-Noreg og Trøndelag, på Vestlandet og Austlandet. Seinare utetter hausten hev målungdom havt norsktimar på mange skular. I alt 11 målungdomar er med på denne storstila skuleverksemdi; dei vitjar gjennomsnittleg 5 klassar um dagen og til saman kjem dei til å møta rundt 9000 elevar i vidaregåande skular denne hausten.

Attåt verksemdi på dei vidaregåande skulanane driv NMU i aust som elles eit onnugt arbeid på universitet og høgskular. NMU-leidaren Bård Eskeland skal greida ut um **nasjonalisme** i Kristiansand, og tilskipingar med utgreiding um same emnet vert det ventet i Volda, Sogndal og Oslo.

Studentmållag og andre målungdomslag hev laga lokalmerkte flygeblad som vert spreidde på kvar sine stader. Nytt i år er veggavisene. Eit verksamt tiltak, for ei veggavis vert gjerne hanande lengre med målpåminningi når ho fyrst er uppstifta. Eit stikkblad endar snarare i boskorgi.

NMU driv planfast for å få bokmålelever i gymnasiet til å skifta um til nynorsk hovudmål. Kring heile landet vert det skipa norskkurs og kurs um idégrunnlaget for målreisingi, og dei held fram med spreidningsarbeidet for bladet «EG».

I oktober er skolemålskonferanser i Oslo og Tromsø. Då er det ny flogskriftaksjon.

nastande skyndsamt trøttigt, arbeidssamt

Dr. Kari Øpstad var idealist

Og ho vart eit ideal, sa Fusa-ordføraren

Varaordførar Anders Holmefjord takkar Inga Storli for trufast innsats.

Kari Øpstad var idealist, og ho vart eit ideal for mange, sa varaordføraren i Fusa, Anders Holmefjord, i talen sin på minnemøtet som Vestmannalaget skipa i Bergen for distriktslækjar Kari Øpstad i samband med 100-årsminnet for henne. Og Holmefjord reiste spursmålet korleis det i dag stend til med idealisme og ideal. Hev det minka på dette, då hev me mist noko sers verdfullt.

Minnemøtet i Vestmannalaget fekk eit offisielt innslag med di både ordføraren i Samnanger og ordføraren i Fusa var med, saman med representant for Fusa overformynderi som styrer Kari Øpstads Nynorskfond. Og varaordføraren i Samnanger, Nils Gåsdal, gav i sin tale ein karakteristikk av Vestmannalaget og det som laget stend for. Mange bygdefolk frå dei two bygdene var med på møtet.

I talor, i song og i det handskrivne bladet vart det teikna eit bilet av Kari Øpstad, lækjaren som gjorde so mykje serleg for dei two bygdene. Minnet um henne vart drege fram av dei two ord-

førarane, av Sverre Sjursen, Ludv. Jerdal og Lars Holdhus, og av Liv Grytøy som serleg nemnde det arbeidet dr. Øpstad gjorde for fråhaldssaki. Bygdekunstnaren Oddvar Storli syntte ljusbilete av gode teikningar han hev laga, og journalist Kåre Dalland i Os & Fusaposten nemnde i ein helsingstale at det også i den yngre generasjon i Fusa er mange som minnest Kari Øpstad og hennar innsats. Og prost Alv Askeland, den mangeårige prosten og soknepresten på Tysnes, las eit sers velskrive nummer av det handskrivne bladet i Vestmannalaget.

Ordførar Anders Holmefjord var glad for at so mykje var skriva om idealisten Kari Øpstad. Ogso unge menneske treng minnast henne, no når me alle tykkjест ha vorte meir einsretta og mindre idealistiske. Og til Inga Storli, den dugande og trugne kontorsysteri og hushaldaren til Kari Øpstad, bar ordføraren fram ein litografi, måla av Oddvar Storli og med motiv frå Storlimarki i Fusa. Innsatsen til Inga Storli var eit vilkår for at Kari Øpstad vann på so mykje. - Og Vestmannalaget fekk og ei takk for tilskipingi av minnemøtet. Frå Fusa overformynderi kom Margareth Samnøen med eit kunstverk til formannen Jerdal, det og var ein litografi som Oddvar Storli er meister for.

Og frå Ostereidet mållag kom rektor Bj. Nordanger med ein slump nynorske jolesonghefte med notar, til Vestmannalaget og til Fusa overformynderi.

Hans Henrik Holm 10 år sidan han døydde

No i 1990 er det 10 år sidan diktaren Hans Henrik Holm gjekk burt. Han var fødd 18.01.1896 og slokna 27.09.1980, nær 85 år gammal.

Hans Henrik Holm gjorde seg serleg kjend med Norsk Folkeepos, storverket i 8 band på rundt 3000 sider som tok til med «Jonsoknatt» i 1933. Sermerkt er diktarmålet, som gav mykje ros og mykje ris; det hev vorte eit umgrep. «Ordrikt, serлага og vanskeleg», skrev Johs. A. Dale i Norsk Allkunnebok. Men i alle høve rotorsk.

Den fyrste folkeepos-boki vigsla Hans Henrik Holm til P. A. Munch, Henrik Wergeland og Ivar Aasen. Den

siste vigsla han til Carl Gustav Jung. Vidspennet i tileigninga er logisk, skriv polskfødde Piotr Klafkowski, med doktorgrad i målvitskap, han høyrer til dei som set Hans Henrik Holm høgt. I eit engelsk arbeid um Holm skriv Klafkowski m.a.: **Få norske diktarar - um nokon - hev gjenge so fullkomeleg upp i sitt heimlands folkeliv, folketry og folkedikting.** Hans Henrik Holm visste at på siste hand er det det nasjonale og ikkje det internasjonale, det lokale heller enn det geneuelle, som gjer eit kunstverk universalt.

Vestmannen.

Vestmannen kjem til vanleg ein gong i månaden.

Bladpengar kr. 150,- for året
Studentar kr. 100,-

Kan tingast på alle poststader og beinast frå «Vestmannen», Helge Liland,

5065 Blomsterdalen.

Postgiro: 4 25 63 92,
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen,
Telefon (05) 31 79 29/31 31 16.

Bladstyrar:
Jostein Krokvik,
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland,
5065 Blomsterdalen,
Telefon (05) 22 67 00

Sats/trykk:
Sigurd Olsen Boktrykkeri, Bergen

Ynkeleg

Målørsla hogg tidlegare etter riksmålsblad, m.a. Aftenposten, fordi bladi brigda målet i innlegg og artiklar til eigi rettskriving.

Det er nok lenge sidan, dette. I Norsk Tidend — serhendes kalla hovudorgan for målørsla — finst stykke innsendt på i-mål med tradisjonelle former, som kjem i bladet på a-mål med tilnærningsformer. Ikkje alle hev gjort slike røynslor andre stader. Er det slik ein på dét held set ut i livet det målmangfeldet og den målfrigeringi ein ved andre høve talar so høgt um? Ikkje underleg at målungdom stundom visst hev vanskar med å trivast i selskapet.

Samar og same-ting

I fjar var det for første gong two val i Noreg -stortingsval og sametingsval. Ei historisk hending er dette kalla. Me tek med nokre spreidde upplysningar um samane frå ei utgreiding av professor Carsten Smith:

Sametinget er eit nasjonalt organ for dei norske samane, valt beinveges. Talet på samiske valkrinsar er 13. 6 i Finnmark, 3 i Troms og 2 i Nordland nord for Saltfjellet. Sørsamane hev ein eigen valkrins som femner um sørsluten av Nordland, Trøndelag og Hedmark ned til Engerdal. Resten av Sør-Noreg er samla i ein valkrins. Sametinget kann taka upp alle saker det vil. Fyrebels hev det rådgjevande makt, men det kjem venteleg til å tala med stort mynde i samespursmål.

Dei som skal røysta til sametinget, må vera med i samemanntalet. Det er ei friviljig sak. Det subjektive vilkåret er fråsegn um at ein reknar seg for same; det objektive er at ein sjølv eller minst ein av foreldri eller besteforeldri brukar samisk heimemål.

Samane er eit eige folk med eigen kultur, og, som me ser, er folketilhørsala avgjerande bundi til målet. Slik er det no nedfelt i norsk lov. Elles hev samane sams kulturell tilknyting i sogeminne, erveminne, trudom, livemåte m.m. Kor lenge samane hev butt i landet, veit ingen visst, men det er ikkje uvanleg å rekna med at dei er eldste folkesetnaden i Noreg. Ei teljing i 1970 synte at talet på norske samar truleg er minst 40.000.

Samane fell inn under det samfolkelege rettsumgrepene urfolk. I nemningi ligg at urfolket hev halde til på ei landevidd samanhengande frå fyrr det kom statleg styring, at urfolket er eit mindretal i staten, at urfolket hev ein eigen kultur som framleis er knytt til grunn-næringer.

Gåveliste for Vestmannen

Knut Rysstad, Kristiansand, 200 - Jostein Krokvik, Fiskåbygd, 100 - Robert Anderssen, Hovin, 100.

I alt kr. 400,-

Me takkar gjevarane

VESTMANNEN

Helge Liland

5065 Blomsterdalen

Bankgiro: 8401.21.43027

Postgiro: 4 25 63 92

Vestmannen

Sume tingarar sender gávor til bladet. Andre gløymer bladpengane.

Hev du gløymt dei?

Klårgjerande arkaisme-ordskifte

Den nye redaktören i Dag og Tid, Arnhild Skre, tok til på redaktørplass sist sumar med ein provokasjon, som ho kalla det: Eit åtak på målungdom fordi dei skriv slike sernorske arkaismar som spursmål, studnad, sannkjenna m.fl., ei bjørnetenesta mot det norske målet, skriv ho. Samstundes spaska ho etter Oslo Mållag av di det sende helsingar som var vensame, eit ord som ikkje fanst i ordlista eller ordbok, vilde ho ha det til. Dette retta ho sant nok i nærmeste nummer, for vensemdi er velkjend av mange; ordet finst både i lista og bok.

Sidan knatt det ikkje meir i DT-redaktören. Men i bladet losna eit ordskifte som tok ei heilt onnor leid enn me vil tru var venta. Stortyngdi av innlegg både i tal og sakvekt gjekk rakt imot redaktören. Ordskiftet avsløra tydeleg og yvertydande at av den sundslitne samnorsktenkjingi finst det knapt fillone att, berre tankerestar som i lengdi aldri kann føra til anna skriftmål her i landet enn norskdansk bokmål.

Då det var audsynt for allverdi korleis dette gjekk, sette redaktören brått strek for ordskiftet. Men etter det me trur vita, vart det først nekta plass til svar på personleg merkt skitkasting. Ordskiftet vart soleis kanskje klårgjerande på meir enn ein måte.

DT hev stundom kalla seg eit umfram romsamt blad for fritt ordskifte, ope for meininger og innlegg som ikkje kjem til andre stader. DT hev vunne seg ein viss glans i so måte. Me vil mana til noko måtehald med sjølvros av dette slaget fyrebils.

DT hev flote og flyt på målfolks store idealisme. I ein tidblok då gammalt tankegrunnlag fell og nytt festnar seg, skal det knapt mange tvilsame utspeil til fyrr berebjelkane knakar. Me kann vanskeleg tenkja oss annan byggegrunn for tilnærma fred for eit blad som DT enn den medvitne samlingi um mangfelde, både i mål og måltenkjing.

Um DT nok ikkje i vanleg meinung er eit målstridsorgan, hev det aldri vore tvil um tilknytingi. Dette hev i det minste synt seg kvar gong pengeknipa melde seg. Difor kann me undrast på kvifor nett DT-redaktören gjekk ut og fortalte at ho vert støytt av sernorske ord og skrivemåtar. For dette måtte liggja i ordi hennar, og då tøygjer me ikkje ordi serleg langt heller.

Me hev korkje grunn eller hug til å kalla vondt yver redaktören i DT. Me vil lenger enn sume kanskje finn rimeleg tru det var ein glepp som låg bak ordleggingi. Eller eit medvite yvertramp for å vekkja innsendarar til dåd. Med andre ord ein smell i agurktidi. Eller — noja, ein prøveballong.

Berre redaktören kann gjeva fingerpeik um dette. So langt hev ho ikkje gjort det, og ikkje er ho nøydd å gjera det heller. Men ordskiftet i seg sjølv vart upplysande, ihugen var stor, og slik sét gjorde DT-redaktören ei nytteleg gjerning.

Vestmannen

Sume tingarar sender gávor til bladet. Andre gløymer bladpengane.

Hev du gløymt dei?

Skirsla - Forni, ny, ikkje myrkelagd (2) av **Haugland** (3) rein, veklana Slíra Nye bøker fra Fonna

Ivar Orgland

Fonna Forlag gjev i haust ut m.a. tri nye diktboeker - av Nils Kolbjørn Kjenstad, Anders Haugland og Ivar Orgland, alle er på god og velflidd nynorsk. Forlaget sende nyleg ut den vidgjetne islandske barneboki Hundehuset i Paradis av Armann Kr. Einarsen, umsett til norsk av Asbjørn Hildemyr.

Trønderen Nils Kolbjørn Kjenstad debutera i 1985 med samlingi «Mot advent». Her steig det gamle bygdelivet fram att, i ny og skirsla form. Boki inneheldt òg ein bok med umsett tysk poesi. I den nye samlingi, «Livsens

røyst», er grunntonen andsvaret for mennesket og voksterlivet. Kjenstad er tyskfilolog og hev dikta um ein ny versbundel av Goethe, Heine, Storm og andre klassiske skaldar.

Anders Haugland er egde og kom med fyrste boki, «Lauvet syng», i 1985. Denne debuten vart lagt mykje merke til. Her kom ein djuplynd tenkjar og sjåar inn i bokheimen. Tilhovet til det guddomlege hev funne si avklaring. I den nye boki, «Menneskje møtest», vender diktaren seg meir mot medmennesket og dagleglivet. Han syng um varmen og samhugen i kvar-dagen, og um ein vår og lengtande elskhug.

Osloguten Ivar Orgland debutera som lyrikar med «Lilje og sverd» i 1950 og hev difor 40-års jubileum på forlaget. Orgland gav seinare ut ei lang rad med eigne diktboeker, og han sette samstundes um til nynorsk mange store samlingar av islandske og færøysk poesi.

Orgland er fødd midt i hovudstaden, eit par steinkast frå Fonna, men su-mars tid gjesta han jamt skyldfolket i Sunnhordland. Naturi, folket og målet

i desse bygdene hugtok honom slik at han snart kjende seg like heime her som i fødebyen. I den nye diktsamlin-gi, «Vestanfor Dyrskard», på vel 200 sidor med mange stemningsfulle bilete frå arbeid og leik, skildrar Orgland framfarne tider på ein varm og skynsam måte.

«Hundehuset i Paradis» av Armann Kr. Einarsen er ei logn og levande forteljing um dagleglivet til two islandske brør, Store-Jon og Vesle-Jon, som er ti og two år gamle. Natur og levekår er på mange måtar like på Island og i Noreg. Skildringane kjennest difor heimslege. På Island fekk forfattaren ei statleg heidersgåve for boki, som vart prenta i 6000 eksemplar.

«Vangsgutane» er like gjæve hjå ung som gamal, i bygd som i by. Upp-laget stig år for år, til sine tider var det uppe i 100.000 stk. Hans Aarnes, skiparen av Fonna Forlag og direktør gjennom mange år, ynskte seg ei motvekt til Knoll og Tott og fantestrekane dei-ra. Etter hans uppmoding skreiv Leif Halse teksten, og Jens R. Nilssen laga dei vidgjetne teikningane. Vangsguta-ne held ruta og finst på jolebordet.

Fra Eigersund

Ivar Aasens ferdabrev

Ivar Aasen:
Reise-erindringer og
Reise-indberetninger 1842-1847
Vestanbok Forlag, Voss, 1990

Vestanbok Forlag og Johannes Gjerdåker hev tidlegare gjeve ut fleire Aasen-arbeid, som lenge var utselde: **Norske ordtak** kom i 1982; **Om grunnlaget for norsk målreising**, 6 Aasen-artiklar, i 1984; **Prøver av landsmålet i Noreg** i 1985. Og no i 1990 kjem so **Reise-erindringer og Reise-indberetninger 1842-1847**.

Ferdaminni skreiv Aasen på grunnlag av stutte dagboknotatar. Han førde dei inn i oktavhefte saman med sume skissor av landskap, hovudplagg m.m., og det er innhaldet i desse hefti som vart til **Reise-erindringer**. **Reise-indberetninger** er stipendmeldingar til Vitskapsselskapet i Nidaros. Alt i alt dekkjer dette skrifttilfanget mykje av granskarferdene til Aasen i tidi 1842-1847, då han var so langt nordetter som til Vefsn og Rana. Ferdi til Loften og Troms kom litt seinare - sumaren 1851.

Ivar Aasen teikna av Olav Rusti
kring 1850

Fyrste utgåva av ferdaminni og ferdameldingane gav Vitskapsselskapet i Nidaros ut i 1917. Halvdan Koht stod for utgjevingi, og han skreiv eit fyre-ord og dertil nyttelege upplysningar um ymse punkt i Aasen-teksti, alt på

dansk. Den nye Vestanbok-utgåva er faksimile-prent av 1917-boki, og ho hev med skissor, Kohts fyreord, tilleggsupplysningar og det heile. Boki er lett å bruка sidan Koht sette til register. Elles hev både ferdameldingane og ferdaminni vore prenta i millomtid; dei er med i det store tribandsverket **Brev og dagbøker** (Samlaget) som kom i 1957-1960, tilskipa og med merkna-der og opplysningar av Reidar Djupedal, eit verk som nok framleis er hovudkjelda til kunnskap um Ivar Aasen. Men som, ikkje rettare eg veit, hev vo-re utsett lenge. Det er difor gledeleg og stor ros verd at Vestanbok Forlag no etter gjer ferdabrevi tilgjengelege.

Johannes Gjerdåker hev skrive eit **Føreord** til den nye utgåva, og han se-gjer m.a. at «Boka er eit viktig kjel-deskrift om ei av dei største granskarf-erdene i vitskapssoga». Kanskje var Aasens granskingsferd ei av dei største i vitskapssoga, eg veit ikkje, men i alle høve er granskingsferdene til Aasen makelause i norsk soga. I ári 1842-1847 kringfor Ivar Aasen det sørlege Noreg og granska målføri, frå nord til sud og frå aust til vest, frå Rana til Lista, frå Ytre Sogn til Hedemark. Og

som nemnt, i 1851 var han heilt til Troms.

Aasen skreiv ferdaskildringane for snart 150 år sidan, og dei er framleis sers forvitneleg lesnad, kanskje nett fordi dei er skrivne for so lenge sidan. Me fær livande innsyn i bygdetilhøvi den gongen, i samferdsla, byggingsmåtar og butilhøve, i arbeidsliv, matstell, klædebunad, seder og sedvanar, i segner og sogeminne og mykje meir. Ikkje minst fær me, gjennom enkle og nyktre nedteikningar, kjennskap til Aasen sjølv, til tankane hans og til måten han møtte umverdi på. Han hadde skarp evna til å sjå og leggja merke til.

Aasen var den gongen ein ung mann å kalla, i trettiåri, og det er slåande korleis han allstad identifiserer seg med det standet han var runnen av — den norske ålmugen. Råka han på andre lagskilje i bygdene enn han var van med i dei etter måten folkejamne (ega-

litære) heimegrendene, syner det stundom kvar han hev hjarta — det er hjå dei som sit lægst. På ferdi til Hedmark hev han opne augo for at du ikkje lenger kjem til nokon «hallingdalsk eller tellemarkisk eller bergenhusisk Bonde». Nei, gardmennene er «Herremænd», små baronar og lordar, og på spinnesida sit konone og døtterne heime, «klædde og opstrøgne som Hofdamer». Stoda til husmennene er derimot ikkje «synderlig glimrende»; dei slit hardt for jordeigaren og fær litt ti til arbeid på eige plassbruk.

Sans for det småløglege syner Aasen rett som det er. Han hadde ofte vanskantar med å finna seg husrom, og i Lærdal budde han sumaren 1842 på eit herbyrge som var dyrt, men därleg. I Sogndal såg det ikkje ut til å verta betre, men etter mykje leiting og spryrjing fekk han sistpå rom hjå ein strandsjøjar. Der vart han buande i fire månader,

endå verten synte seg noko «besværlig» sidan han var ein «overgiven Drukkenbolt», men likevel ein hjelksam kar. Han tok seg godt av Aasen som ei tid var sjuk og sengeliggjande medan han budde på denne staden, frå hausten 1842 til vinteren 1843.

Noko målfagleg skrift er sjølvsagt ikkje ferdabrevi, men arbeidet med målet og målføri kjem Aasen inn på rett ofte. Siste melding i boki er dagsett den 7. oktober 1847. Då hev Aasen teke inn hjå Madame Fræming i Nedre Vollgata nr. 5 i Kristiania.

Umframt viktig skulde denne boki vera for alle dei som no i aukande flokk vender seg søkjande til grunnleggjaren av det nyreste norske skriftmålet. Dessutan er det ei bok for alle med eit minstemål av ans for norsk kultur. Boki kjem med tilskot frå Halldor O. Opedals fond.

Jostein Krokvik

Aasta Vartdal var det

i Vestmannen nr. 6 hadde prentesvarten fare ille både med diktarnamnet og namnet på dikt-samlingi som Ørsta Mållag gjev ut i 1990. Aasta Vartdal heiter diktaren og Eld under vårbla snø heiter boki.

I mellomtidi hev me sét nøgnare på boki, og me stend ved alle lovord i nr. 6. Det er ei fin bok, på godt papir og vél innbundi, tilstelt av Terje Aarsset som hev skrive ein bibliografi og andre opplysningsar, som vanleg sers samvitsfullt gjort. Um diki vil me segja med ein kjend sunnmørsførfattar, Ivar Grimstad, at ein lyt undrast på forlagspolitikken her i landet, når eit lokalt mållag laut til for å samla i bok so verdfulle dikt.

Me tek med diktet **Bånsulf**:

Veit du kva stjernene syng om i kveld,
Hildegunn lita?

Alle dei stolte og vakre ord
som stilt ned i sand er rita.

Veit du kven stjernene syng for i kveld,
Hildegunn vare?
Alle som svarlause utan ro
fjøre og fjell har fare.

Snart vil nok stjernene syngje for deg,
Hildegunn bjarte.
Snart er det du som skal skriva i sand
ord om eit angfsyft hjarte.

Songen um Senja

Hans Kr. Eriksen hev skrive **Songen om Senja**, 60 sidor, tverrformat, som Nordkalott-Forlaget, Stonglandseidet, gjev ut i 1990. I boki finn me på kvart uppslag eit foto på eine sida og eit dikt på hi. Teksti er på talemålsmerkt ny-norsk, naturleg nok med nordnorsk klang.

Hans Kr. Eriksen er ekte og formviss:

Eg syng for deg songen om
Senja og jorda
og folket som bur her
og lever av lufta og vatnet og havet
og jord der det gror.

Det som gjer boki til eit uvanleg kunstverk av høg klasse, er samanføringsi av tekst og foto. Dei fleste bileti er i svart/kvitt, nokre i fargar, alle sermerkte, stilreine og talande. Visshendte blinkskot frå ende til annan. Den vesle boki vil gjeva mange ei utsøkt kunstuppleveling.

J. Kr.

Bokhausten

tykkjest vera rik i år og. Det er mykje verdfullt å velja i. Sjå etter i boklistone og bokmeldingar, også hugs at det er ein rikdom i gode böker.

Forfordela/misbyta/vanbyta

Føroya Málnevndin er ikkje nøgd med at det kjem nedfall i færøyske avisor av ordet «forfordela/forfordeling». Me er ikkje fri for dette tungrodde og unorske ordet me heller, og det færøyske ordet er både bruka og brukande her i landet - **vanbyta**/**vanbyte**. I røyndi opnar dette ordet for ei heil ordrad: **vanbyta**, **vanskifta**, **vandela**. Eller me kann bruka fyrelekken **mis**- som i ei slik samansetjing gjev nokolunde same tyding - **misbyta**, **misskifta**, **misdela**. Til desse

gjerningsordi (verbii) høyrer tilsvarande namnord (substantiv) og eigenskapsord (adjektiv).

Ordi er ikkje nye i norsk, og tydingi av **mis**-ord og **van**-ord er ofte på lag den same. Etter Aasen hev **van**- å gjera med skort, **mangel**, medan **mis**- hev samanheng med namnordet **miss** (taka i miss) som svarar til lyte, urett, feil. Skrive-måten med einfeld si i samansetjing hev hævd frå gamalnorsk og vart nutta av Aasen. Sume stader i landet heiter det elles **mist**.

I nokre høve vert det helst bruka samansetjingar berre med det eine ordet, som **vanstyre**, **vanhelsa** og **misgjerning**, **mistak**. Men skifter me um fyrelekkan, treng ikkje ordi verta meiningslausje for det, dei fær berre ein litt uvanleg svip. Det hender likevel at tydingi skifter med fyrelekken; **vantru** er ikkje nett det same som **mistru**. Men skal me byta eller skifta noko likt, er ikkje van-skifte betre enn misbyte.

Jarl

Alf Saltveit med dikt

Alf Saltveit som er fødd i Haugesund i 1946, kjem med ei ny diktsamling i 1990, denne gongen på Solum. Boktittelen er **Jordharmoniar**, og det er sjuande boki til Saltveit.

VESTMANNALAGET

Torsdag 25. oktober kl. 19.00 på Bryggens Museum (i samarbeid med Spelemannslaget «Fjellbekken»): **Minnemøte** for meisterspelemennene Anders Kjerland, Sigbjørn Bernhoft Osa og Torleiv H. Bjørgum. Talar av spelemanen Leif Rygg og formannen Ludv. Jerdal. Spelemennene Ingeleiv Kjerland Kvammen, Olav Kvammen og Leif Rygg spelar slåttar i harding- og vossatradisjon.

Torsdag 15. november kl. 19.00 på Bryggens Museum: Murmeister Ingvald Rognaldsen, forfattaren Christopher John Harris fortel um **reperbanar i Bergen** og um striden for å verna dei som no er att. **Ljósibile** frå eit servore museumsmiljø og ein rik tradisjon. Dei two hev saman med andre kulturvernara ført ein seig kamp imot byråkratar og politikarar, serleg i vegsektoren. Og dei vann til slutt den seige kampen. Andre gode kulturvernara vert innbedne til dette møtet.

Vand ① koser, nøyereknande, vanskeleg å atnøgja ② Vanskeleg, ikkje lett å få greie på ikkje simpel Kazimiera Prunskiene

Czeslaw Milosz, han fekk Nobelprisen i litteratur i 1980, han er polakk, men fødd i Vilnius, byen som no er hovedstad i republikken Litauen, landet som den 11. mars i år sa seg laus frå Sovjetsamveldet. Czeslaw Milosz var fødd i 1911, seks år etter at ei litauisk nasjonalforsamling ogso den gongen kravde lausriving frå den store grannen i aust. - «I min barndoms by», seger Czeslaw Milosz, «vart det tala polsk og jiddisch i sjølve byen, medan folk på bygdene på den eine sida tala litauisk og på hi sida kviterussisk. Og spurde me ein bondemann kva folk han hørde til, kunde han svara at «eg er katolikk» eller «eg er ortodoks». - Trui gav meire feste enn språket, og eg nemner dette, gode lesar, som eit døme på at grensedraging kan vera ei vand uppgåve i desse stroki. I 1920 hertok polakkane Vilnius, og Folkesambandet godkjende tileigningi i 1922. Slik var stoda til Polen braut saman for Hitler-Tyskland hausten 1939, då kom etter kvart både Vilnius og heile Litauen inn under Sovjetsamveldet. No sit Vytautas Landsbergis i Vilnius og er litauisk president og bitst med Mikhail Gorbatsjov i Morkva. Og beste kortet Landsbergis har på handi er at det var semje millom Hitler og Stalin i 1939 som førde Litauen inn i Sovjetsamveldet. Den semja er ein stygg flekk i sovjet-soga som Gorbatsjov gjerne vilde pusse ut. Men torer han ikkje, kan han ikkje, eller vil han ikkje sleppe Litauen laus?

Politikarane i Vilnius rår ikkje yver utvortes makt som kan setja upp med hæren i Sovjetsamveldet. I staden sende dei statsminister Kazimiera Prunskiene på ei utanlandsferd for å vinne verdi nett som Christian Frederik sende Carsten Anker til London etter stormannsmøtet på Eidsvoll i februar 1814 for å vinne engelskmennene, men Noregs sak tapte både i yverhuset og underhuset. Samtidi la truleg vekt på at saki fall, i dag undrast me yver at Carsten Anker nådde so langt som han gjorde. Heller ikkje Kazimiera Prunskiene har hatt store ting å leggje på bordet når ho har kome heimatt til Litauen, men ved å gjeva uppreisten i heimlandet eit andlet, ved å vinne eit rom i hjarto til folk kringum i vesterlandi, skapte ho ei tuft som lituarane kan kjempe frå i striden for sjølvstende. I Prunskiene fekk Gorbatsjov ein

mykje kløktigare motstandar enn den sikkert velmeinande, men boklege og stive president Landsbergis.

Det var i slutten av februar i år at eg fyrst vart merksam på Kazimiera Prunskiene. Ein svensk bladmann peikte på at ho kunde koma til å verta statsminister i Litauen etter valet på ny nasjonalforsamling. - «Ho er utruleg godt likt, og godt skikka til å vera statsminister avdi ho har skjøn på han-

ein ikkje godtek sovjetmaki i Litauen.

Kazimiera Prunskiene vitja Oslo og Stavanger, men utan å få lovnad um gass eller olje eller pengehjelp frå Noreg, og det var medan ho var her at Kreml stengde av leveringane av olje og det meste av gassen til Litauen. Det er varor som Litauen mest ikkje har noko av sjølv. Utdanning og samarbeid verksamder imillom var det me kunde lova henne, meinte Bondevik. Lell sa

del og pengestell», skreiv bladmannen heimatt ifrå Vilnius.

Og brått hadde me statsminister Kazimiera Prunskiene på vitjing her i Noreg, ei kraftig og breilagd kvinne med tryggleik i rørslone og finsemd i framferdi. Eit likandes menneske! Den 19. april møtte ho Jan P. Syse som ved det høvet ikkje var statsminister, men leidar for Høgre, Kjell Magne Bondevik som ikkje var utanriksråd men leidar for Kristeleg Folkeparti, og Johan J. Jakobsen som ikkje var kommunalriksråd, men leidar for Senterpartiet. På sidelinia smilte me vanlege borgarar av at dei fremste mennene i regjerings ikkje torde møte fru Prunskiene som rettelege regjeringsmedlemer, og me undra oss, for Noreg har aldri godteke at Sovjet eigna til seg dei baltiske landi i 1939, heller ikkje Danmark har gjort det, og ikkje Sambandsstatane, desse landi godkjende det sjølvstendige Litauen like etter fyrste storkriga tok slutt i 1918, og dei har aldri drege godkjenningsattende. Kvifor då slik varsemd frå det norske riksstyret si side? Dersom det var for ikkje å gå Sovjet for nær, verkar nett det uskjøneleg når

fru Prunskiene seg nøgd med Noregsvitjingi. Ho hadde slege fast at det var rett av Litauen å segja seg sjølvstendig fyrr Sovjet fekk nye lover for utmelding or unionen. Ho kunde syne til tvangsinnsending i Sovjetunionen, og fylgja av dette laut vera at Litauen også kunde melde seg ut på dagen utan umsyn til sovjetisk lovverk. Og sist, men ikkje minst synte ho med sin eigen person at i den litauiske leidingi sit folk med viljestyrke og skjønsemd som fortener umtankje og velvilje frå vår side. Dimed la ho grunnsteinen til ein forsvarsmur mot sovjetisk bruk av rå hermakt og mot beinvegas styre frå Kreml.

Etter eit par dagar i Noreg drog Kazimiera Prunskiene til Danmark og møtte statsminister Poul Schlüter og utanriksråd Uffe Ellemann-Jensen. På pressemøtet var ho i lag med Ellemann-Jensen, og dei two var samstemde og i godlune og gav bladfolki ei festleg stund, og biletet og godord flaug ut yver verdi. Men noko handfast fekk fru Prunskiene ikkje ut or danskane, like lite som or EF-utanriksrådane som nett hadde hatt møte i Dublin, ingi

godkjenning av Litauen, men mykje velvilje og uppmoding um at sovjetisk hermakt og varestengjing ikkje måtte brukast. I SN sa generalsekretær Perez de Cuellar at striden millom Moskva og Vilnius var ei sak som berre høyrd Sovjetsamveldet til, og i Washington kom president George Bush fram til at han laut sjå til med samlingi av Tyskland og toppmøtet med Gorbatsjov i månadsskiftet mai/juni fyrr han tenkte på å leggje stort press på Sovjet for Litauen si skuld.

Imedan var Kazimiera Prunskiene i Sverige, og det laut ha vore med blanda kjenslor at utanriksråd Sten Andersson tok mot henne, for Sverige har godkjent innlemingi av dei baltiske statane i Sovjetsamveldet. Men på Norrmalmstorg midt i Stockholm var Kazimiera Prunskiene umgjeven av oppglødde stockholmsfolk i tusundtal med flaggi åt dei tre baltiske statane, Estland, Latvia og Litauen. Seinare røysta den svenske riksdagen yver ny godkjenning av Litauen, men saki fall med 306 røyster mot 20. Kva skal ein segja, vann eller tapte frå Prunskiene? Då Noregs sak fall i underhuset i London i 1814, var røystetali 229 mot 71, og likevel kom Noreg ut or det året som eit sjølvstendigt rike trass i unionen med Sverige. Då Kazimiera Prunskiene stod på farten til å draga heimatt frå Stockholm, sa ho det slik: «Me er godt nøgde, og me har meire med oss heim frå dei skandinaviske landi enn me hadde von um fyreåt!»

Framleis bur det kring 300.000 polakkar i og like ved Vilnius, og byen høyrd som sagt til Polen i millomkrigstidi og heitte Wilno. So lyt det vera eit prov på at Kazimiera Prunskiene og den litauiske leidangi har nådd fram med synsmåtane sine når dei fær stød frå Warszawa. Sist i april i det polske parlamentet sa utanriksråd Krysztof Skubiszewski under ordskifftet um Polens mål og uppgåvor i utanrikspolitikken at Litauens sjølvstendekrav burde imøtekoma. I Danmark hadde Uffe Ellemann-Jensen kalla inn utanriksrådane i dei fire hine nordiske landi for å freiste få til ei sams fråsegn med fordøming av den sovjetiske handsamingi av Litauen-spursmålet. Freistnaden gjekk um inkje! Ikkje eingong språkleg har dei tre nærskyldde skandinaviske landi sams nemning t.d. um fra Prunskiene, på norsk «statsminister», på dansk «ministerpræsident», og på svensk «premierminister». At møtet i København ik-

kje lukkast, syner kor ulikt dei nordiske landi har stelt seg andsynes Sovjetsamveldet, men at dette sjeldan kjem upp i kvardagen.

Utyver i mai månad var det um å gjera for leidangi i Litauen å få sett landet sitt på saklista for toppmøtet millom Bush og Gorbatsjov. På nytt vart Kazimiera Prunskiene brukt. Ho vitja Nord-Amerika og George Bush og kravde at Sambandsstatane uppattnya godkjenningi av Litauen, og at Bush berre gav handelslovnader åt Sovjetsamveldet på vilkår av at det kom igang ávorlege tingingar millom Vilnius og Moskva. Ho nådde ikkje fram med noko av dette åt George Bush, men mange kongressmedlemer beit seg merkje i den uredde dama frå Litauen,

og meiningsane sine fekk ho spreidd snøgt ved eit møte med pressekubben i Washington. I Kanada heldt Prunskiene døri opi for ei millombels nedfrjosing av sjølvstendevetaket frå 11. mars dersom dei vestlige stormaktene gjekk god for Litauen, um dette kunde leide til samtalor med Gorbatsjov. Når Bush ikkje eingong torde svara på eit brev frå Vytautas Landsbergis nokre dagar i fyrevegen, trur eg at slik hjelp ikkje kunde ventast. George Bush tenkte på toppmøtet og avspenningi og økonomisk vokster, han vilde helst ikkje verta standande atte som ein svikar mot Litauen, og likevel kunde han lite gjera med den handelsfridomen han gav seg sjølv. Kazimiera Prunskiene drog til Frankrike og hadde samtalor med Francois Mitterand, og i Bonn med kanslaren Helmut Kohl og utanriksråd Hans-Dietrich Genscher. Og Frankrike og Vest-Tyskland gjekk i

hop um ein plan for løysingi av tvisten millom Litauen og Sovjetsamveldet. Det var store ting, og då tenkjer eg ikkje på planen som slett ikkje var serleg merkeleg eller god, men på at leidarane i two pengesterke vestmakter lét høyre frå seg i Litauen-spursmålet. So vart det endå mindre truleg at Gorbatsjov vilde lyde på den sovjetiske hersjefen i Vilnius, Valerij Sjurupov, som ynskte at Litauen vart lagt beinvegas inn under presidenten, dvs. under Gorbatsov sjølv. Midt i mai drog fra Prunskiene vidare til Moskva og råkte der den amerikanske utanriksråden James Baker medan han dryfta det komande toppmøtet millom Bush og Gorbatsjov med den sovjetiske utanriksråden Eduard Sjevardnadse. På nytt fekk ho klem på Gorbatsjov, for det verka som ho og Baker kom sers godt ut av det med kvarandre. Og det såg ikkje ut for at noko var for lite for Kazimiera Prunskiene for ho tok seg stunder til å vitja ambassaden åt vesle Noreg på same runden som ho skulde i den britiske og i den amerikanske, og deretter skulde ho møte sendemann frå Italia, Kanada, Frankrike og Sverige. Men med Gorbatsjov og Rysjkov i sovjetleidangi kom ho ingen veg, dei karane vilde berre byrje tingingar med Litauen på blanke ark, sjølvstendevetaket frå 11. mars og alle lovene som hadde med det å gjera laut etter deira mening først segjast daude og makkleslause av nasjonalforsamlingi i Vilnius.

Dagane og vekone gjekk i Litauen. Det kom meldingar um stengde verksemder og arbeidsløyse for skuld skort på drivstoff. Alle kraftverk stod med undantak av eine reaktoren på kjernekraftverket i Ignalina og eit lite vasskraftverk i Kaunas. Korleis yverlevde lituarane, kunde ein undrast frå godstolen i ei norsk stugu. Men tilvera for menneskja er ikkje so beinkløyvd som ein skulde tru når ein ser hendingane på fråstand. Det fanst nøgdi svarterbørbsensin på gatone i Vilnius, fortalte Andrus Kubilus frå Sajudisrørsla, bensin vart smugla inn frå Kviterussland til halvannan rubel for literen, mot lovleg bensin som kostar berre 40 kopek, men slik vart i alle fall sume hjul haldne i gang. I Tallinn i Estland, den 12. mai, møttest presidentane frå dei tre baltiske statane for på nytt å skipe «Det baltiske rådet» som vart opplyst i juni 1940. Rådet vart fyrste gongen skipa i Geneve hausten 1934. Det skal no som då vera med å fremja

Til side 8

Kazimiera Prunskiene

Frå side 7

både politisk og økonomisk samarbeid. - «Me må gjera alt me kan for å vera tre sjølvstendige statar», sa Anatoli Gorbunovs frå Latvia. - «Me må strekkje hendene ut til kvarandre», sa Arnold Rüütel frå Estland. - Det var um å gjera for presidentane å halda hjuli i gang og aka i lag fram mot toppmøtet millom Bush og Gorbatsjov i Washington der dei vona at nett det som Kazimiera Prunskiene hadde bore fram i vest skulde gjeva verknad.

Toppmøtet vart eit vonbrot for litauarane og dimed for alle baltalarar. Men kunde dei anna venta? Eg trur vonbrotet vart minst for slike som Kazimiera Prunskiene. Ho visste vel at Litauen trass i hennar strev kunde vertera for lite og lett til å vera ei hovudsak på møtet millom Bush og Gorbatsjov. Eg trur fru Prunskiene såg lenger, men at ho klemde so mykje ut or toppmøtet til bate for Litauen som råd var, og ho var trygg på at strevet hennar i alle fall ved eit seinare høve skulde vertera eit steg på fridomsvegen. Sjølvsagt ligg det ein fåre i å byggje vonene hjå folk flest for høgt upp mot ei utløysing i nær framtid, då vert fallet di større um vonene glepp slik som dei gjorde for litauarane, men eg trur denne nervekrigen millom Vilnius og Moskva er eit like høgt og umsynslauast spel som ein røynleg krig med soldatar og våpen. Det er berre det at i ein nervekrig kan litauarane ha von um siger. Litauen-spursmålet vart ikkje liggjande millom Bush og Gorbatsjov, berre kongressen kravde at varestengjingi av Litauen laut taka slutt fyrr Sovjet fekk fullgod handel med Sambandsstatane. På ei vitjing i Finland sukka den estiske riks-råden Endel Lippmaa som har andsvaret for dei estiske sjølvstende-dryftingane med Moskva: «No kan Rysjkov halde fram som han har gjort, prate utan å gjera noko». Denne sukken kom nok or folkedjupet ikring heile Baltikum etter at toppmøtet var til endes.

Med tidi trur eg det fær meire å se gjá for Litauen at Boris Jeltsin den 29. mai vart vald til president i republikken Russland, den på alle måtar største og viktigaste av alle sovjet-republikkane. Etter mi meinung ser denne mannen at komunismen har tapt den kalde krigen og at Sovjet ligg på rein rygg for Vesten når det gjeld økonomi. Fylgjone vert at Jeltsin vil sleppe inn vestleg sakunne og marknadsøkonomi, noko

NRK melde um den 21. juli, men truleg vil den same Jeltsin nok syte for å vega dette upp ved at sermerkte russiske verdiar kjem høgare i kurs. I dette biletet har dei trælka folki i utkantane av Sovjetsamveldet lite rom, og dimed større fridom i samspelet millom Aust og Vest. Frå gamalt finst det ei røynleg grense millom Russland og Baltikum. I operaen «Boris Godunov» av Modest Mussorgskij går handlingi fyre seg i Russland millom 1598 og 1605, og den falske Dimitri rømer mot den litauiske grensa med tsar-soldatane i helane. -«Men trygg, det vert eg først på den motsette sida!» slår Dimitri fast. - Og den russiske tenkjaren Aleksej Chomjakov (1804-1860) tala um det vetlause russarhatet som Sverike, Hansaen og den baltiske adelens i si tid hadde lagt for dagen. Merk deg det siste, gode leesar, for president Vytautas Landsbergis kjem nett frå ei litauisk godseigar-slekt som upphaveleg kom frå Sachsen i Tyskland. Landsbergis har nok lite sams med dei kommunistiske leidarane i Kreml, han har på hi sida mykje å se gjá for den nasjonale byrgskapen i Litauen, men i sjølvstende-dryftingane er det klokt å køyre fram den røyndoms-nære Kazimiera Prunskiene. Millom bladfolk skiftar synet på Landsbergis svært, frå det yverstrøymande hjå Aasmund Willersrud (Aftenposten 31. mars), mot det velviljut rosande hjå Gunnar Johansson (Vasabladet 3. april), og til å meine at presidenten er ei tanketom kjaftause som Chr. Mai-land-Hansen gjer (Information 28/29. april).

Etter kvart tok Moskva og Vilnius til å ha spelt alle korti sine. Kazimiera Prunskiene var i Athen og greidde endå ein gong ut um litauisk sjølvstende som etter hennar meinung burde fylgje det finske fyredømet og soleis vera til hjelp både for seg sjølv og Sovjet. Eg tykkjer denne fråsegni høver godt i hop med valet av Boris Jeltsin i Russland og hans syn på framtid. Trygging av Russland og det russiske (og polske) mindretallet i Litauen er vardar på vegon mot fridom, og når tidi snart er mogen, trur eg alle dei tre baltiske statane kjem til å gå i lag på denne vegen. I 1939 kom dei inn i Sovjetsamveldet utan å vertera spurde, og når denne stormakti har levd tidi si er det naturleg at dei tri fær gå ut samstundes. Gorbatsjov steller seg ikkje attum Hitler-Stalin pakti, og difor kan han lata Baltikum fara utan at lausrivingi radt skal kunne yverførast til andre re-

publikkar. I Noreg har me vore ute for mykje godt det same. Ved Kiel-ferden i januar 1814 vart me gjevne å svenska som ein nauteflokk utan å verta spurde, me var eit mål for svenske stormaktsdraumar. No synter det seg at desse draumane hadde klen rot i røyndomen, for Karl Johan kvidde seg for ein langvarug strid i veglause norske fjelldalar, han tvilte på um stormakte-ne i lengdi vilde stø ein tronfylgjar utan kongeleg blod osb., og på eit snaudt år var svenskane mogne til å ta pa nervekrigen, og me fekk novembergrunnlovi som tok vare på verket frå Eidsvoll. Det me upplevde på nokre månader har Litauen til no brukt 50 år på.

So stod berre tingingsbordet atte millom Vilnius og Moskva. Difor kom det vel ikkje brått på nokon at leidara-ne i Litauen rådde nasjonalforsamlingi til å frjose sjølvstendevedtaket frå 11. mars, og den 29. juni svara nasjonal-forsamlingi med å godtaka dette for 100 dagar frå den stundi tingingar tok til. Moskva tok på si side burt vare-stengjingi, og olje og gass og matvaror kunde fritt sendast åt Litauen, og 40.000 menneske etter kvart koma i arbeid att. Den 9. juli oppnemnde Gorbatsjov ei twoogtjugemanns tingingsnemnd med statsminister Nikolai Rysjkov i brodden.

Rysjkov og Kazimiera Prunskiene har møst mange gonger tidlegare. Eitt av dei hardaste taki var då fru Prunskiene la fram ein plan for fri økonomi i Litauen. - «Ekstremisten Prunskiene», kalla Rysjkov henne støtt og stadtig den gongen, men han laut godtaka planen. Attum vondori frå Rysjkov ligg truleg ei redsle for Kazimiera Prunskiene som dugande politikar og økonomiprofessor, og samstundes ei otte for kvinna Prunskiene. I heile Aust-Europa er det etter det eg kan sjå endå større skort på leidande kvende i politikken enn det er i Vest. Det lyt kjennast uthyrt for ein Nikolai Rysjkov å koma ut or det einsretta manns-samfundet i dress og slips i Kreml og vera sitjande beint mot ei kvinne med øyreringar, mor til tre born, og som trass i at ho tidleg vart fråskild har hatt krefter til å vertera av dei fremste i yrkeslivet. Dette uvanlege biletet av ein aust-europeisk topp-politikar har gjort henne til ei heimleg heltinne. Eg trur Kazimiera Prunskiene kjem til å gå sigrande ut or nervekrigen fyrr eller seinare.

Gode leesar. Lat oss ikkje falle i gravi
Til side 12

bøgja - hindra, stansa, setja attende

Diktsamling til ettertanke

Eigil Lehmann:
Ettirrakstur.
Dikt.
Norsk Bokredningslag.

Presten og språkgranskaren Eigil Lehmann hev med ordbokverki sine og elles synt at han er millom dei mest kunnige ordbokskrivarane her til lands. Dertil er han ein ordhag lyrikar med ei viss høv form. Han er sterkt uppteken av å bygga bru til norrøne frendemål i vest, og målføre-

grunnlaget i denne nye diktsamlingi er sudvestnorsk, med stavemåte etter islandsk-færøyskt mønster. På den måten òg er denne samlingi original, servori. Men ho er lett å eigna til seg, skapt som ho er av ein skald som hev ein bodskap å bera fram.

Stillfarande og varleg reiser Lehmann bautasteinar yver menneske han kjende. Her stig den heilrende og sterke Besse Bønes frå Fana fram som «ein Stein i straumen», her er ei helsing til litteraten og sogemannen Conrad Clausen på Askøy, ei helsing som kom til honom i levande live. So einfelt men likevel sterkt kan det segjast:

«Han ringdi meg, Conrad Clausen,
eg kennir dad rett sum ei æra -
d' er landid og sogo sum kallar meg -
dad kann ikki likari vera.»

Her er skildring av synet ved minnestytta for An-Magratt, her er hylling til sogemannen Snorre.

Til spelemannen og musikkenslaren Arne Bjørndal hev han eit takkekval der siste verset lyder:

«Takk, Arne, for den gava som du gav
åt heimagrendi di, åt tun og gard.
Men takk og, Børndal-grend, som gav til oss
ein skattegravar og ein fundarmann
som ros og rikdom åt oss alle bar.»

Eigil Lehmann er glad i målet, og han dyrkar det med stor kunna. Men han elskar ikkje kunstmål som Esperanto og anna, og i diktet «Boka-

saka» før han sagt si inderlege mening um «bokasakamålet», det som no til dags lyder på «sammálstungo vår».

Ja, her er bitande ironi, men òg varme kjærleikskvæde. Som i dette med titelen «Eg og du»:

«Dad mætasti eg veit um deg
er nokod eg veit um meg sjølv:
at eg elskar deg.

«Dad mætasti eg trur um meg sjølv
er nokod eg trur um deg:
at du elskar meg.»

Han skriv um «Tri uvinir»: Máltynarane, som tyner soga vår, fostertynarane, som tyner ettertid vårvær, og bokstavdyrkene, som tyner åndi vår. Dei sistnemnde er dei verste, for med deira hjelp fostrar me ei ætt av blinde bokstav-trælar.

Her er ei hylling til «Bygdamålet», tvo av dei versi bør få vera med her:

«Du bygdamål, du var den song
eg fyrst i livet høyra fekk
som sulla kring meg der eg gjekk
min allra fyrste utegong.

«Og når i onni folket dreiv
og batt i hop det mogne korn
din om lik grøda gullblank sveiv
imillom fjåge bygdaborn.»

I «Ettirrakstur» er òg nokre fåe umsette dikt, frå færøysk, islandsk, og frå engelsk og tysk.

I det heile ei storfeld diktsamling, av ein viss-hov lyrikar. Med ein bodskap som vekkjer til sjølvprøving og ettertanke.

Ludv. Jerald

Innlegg til Språknytt.

Om Brøgger, bork, braud og andre naudturfter

Det vart eit «må» for oss å skriva detta innlegget. (På gamalnynorsk: Me måtte berre skriva detta innlegget). Fyrst må me seia oss leie for at me ikkje var med i tevlinga (konkuransen) åt Helene Uri, men vonar det ikkje er for seit.

Me tykkjer det er lett meiningslaust når oppnorskning vert «ny avnorskning». Dvs. at eit nytt framandord vert utskift med eit eldre. T.d. «lydreol» for «rack». Kvifor ikkje ta steget heilt ut og nytta «lydhylle» (el. ljudhylle). «Tangentfjøl» er eit steg i rett lei, men «spelfjøl» er vel betre. Dei som vågar vera heilnorske, kunne nytta «attkomme» for «comeback» (i stdf. norsk-fransk «nydebut»).

Det finst eldsjeler her i landet som har drive oppnorskingsarbeid all si tid. Magne Rommetveit er ein av dei. Han skriv artiklar om av-anglisering for nynorskavisone - der er det mykje å henta for «Språknytt». Dag og Tid er den blekkja i Noreg som tek angliseringa mest álvorleg. Lars Aarønes har svære artiklar med oppnorskingsframlegg kvar veke. Dei fleste hadde fortent å koma med i Språknytt. Bladet «Vest-

mannen» er stint av godt norsk mål - der har dei lange røynslor i arbeidet mot avnorskingsstrevet og målblandarreaksjonen.

I siste utgåva av Språknytt står ein forvitneleg (bemerkelsesverdig) utspurnad (intervju) av ein «aksjon» som seier om seg sjølv: «Aksjonen for språklig miljøvern er verken proteksjonistisk eller nasjonalistisk. Men aksjonen ønsker å styrke tiltroen til morsmålet blant norsktalande». Me vil gjerne spørja aksjonen om han er hugkløyvd (schizofren). Me trudde arbeidet med å dyrka norske ord og seiemåtar sprang ut or viljen til å fremja det norske, slik andre vernar sine nasjonale mål og kulturar. Er ikkje detta nasjonalisme - kva er det då? Er det den ugrunna redsla for utrivelege stempel (facisme o.l.) som gjer at ein triv til omskrivingar som «språkleg miljøvern», eller er det ein ny kveik for dei organiske språkteoriane frå førre hundreåret? Vilje til å fremja norsk mål i Noreg er nasjonalisme. Det er på høg tid at me nyttar denna reiskapen til spade, og ikkje let andre veiva med han. Sjåvinisme vert det ikkje før me

fremjar norsk mål utanfor Noreg.

I Aftenposten 11/4 skriv professor Jan Brøgger at: «Det man har behov for i dagens situasjon er derfor en sprogsfilosofisk nyorientering som sprenger den snevre, nasjonale horisonten som hittil har preget norsk sprogpoltikk». Sosialantropolog Brøgger talar nedsetjande om «dagligtaleimperialisme», og seier med det farvel til norsk målary.

Detta gjer at han går sterkt imot anglonorsk arbeidet å Språkrådet. Me lurar òg på kva språkpolitisk horisont Språkrådet har. Har det eigentleg ein politikk som kan bægja for desse anti-nasjonale straumdraga som velter inn over oss?

Skal me vinna striden, lyt me tenkja tanken om siger, og ikkje vera pissredd for dei heilnorskeorda - jamvel om dei kan synast gamalvorne. Norsk mål har ein brøte ord for det meste me treng. Kvifor ikkje byggja på dei før me lagar nye framandord i norske føreklede? (Jf. teipe, time (taime) mfl.). I alle år har det norske folket hatt sine (naud)turfter, torver, trongar

Til side 12

Vyrdelege Kari Øpstad

TUFTEKALLEN

Or «Tuftekallen»

Frå minnemøtet for Kari Øpstad
20. sept. 1990
Av Alv Askeland

Ja, ho var vyrdeleg, Kari Øpstad. Frå vestmannasynsstad kunde me gjerne nemna henne som ein prominent **excellence**. Men samstundes var ho audmjuk og smålåten. Ho var nett so som den sant menneskelege alltid ter seg.

Me kjende på at ho vilde so gjerne vera som ein bland oss. Og det er vår æra.

Denne Tuftekallen hev ikkje kjent henne som distriktslækjar og folkelækjar. Men gitordet gjekk fyre henne — so han visste og veit at folket hennar heldt **tå** henne og reknar henne som ein meister i sitt fag. Dei gjekk ikkje til fannyttes dei som gjekk til henne og sökte hjelp — både for det eine og det andre.

Når denne Tuftekallen fekk helsa på henne og møta henne, so var det nett her i Vestmannalaget. Ho var so — at ein nokso snart la merke til henne — ja, utan at ho på nokon måte gjorde seg te. Ho var berre interessant.

Ein merka at ho var ein personlegdom — ein sterk personlegdom. Ho kjende seg sjølv og sine eigne ressurser.

Mot alle var ho **likate**, mild og velviljig.

Stillfarande gjekk ho ibland oss med sin styrke og sin heilrende karakter. Det er no gjerne so at nett dette stillfarande og ein romsleg styrke fylgjest åt. Ho åtte hugvarme og rike hugmål, og det fylgte henne ei herleg åndsverd som ho drog **dei** inn i, som vart kjende med henne.

Ho var òg so einfeld og umgjengeleg at alle kjende seg vel i lag med henne. Ingen trøng kjenna seg brydd og hjelpelaus — når ein merka den åndsrikdomen som budde i henne.

For denne Tuftekallen lyste hennar personlegdom fram serleg i two glimtar som han ber med seg i minnet um henne.

Den fyrste glimten er frå det stormande møtet då ein del nye grupperingar freista å taka Vestlandske Mållag frå vestmennene.

Det fall seg då so at Tuftekallen kom til å sitja nett bak Kari Øpstad — so umlag midt nede i salen.

På podiet sat formannen Arnfinn Haga og toneskaparen Harald Sæverud. Begge desse hadde sers finslege og saklege innlegg — med kunstnarleg svip og drei på ordleggjungi. Dei tala so vent um høgnorsk målbruk.

Serleg Harald Sæverud heldt fram smådrag som gjer det norske målet klangført. Han nemnde soleis at i Telemark og i folkevisone heiter det sume stader **dynni** og ikkje døri. Harald Sæverud sa at han elskar denne segjemåten — **dynni**. Det var visst like vakkert for han som ordet **Siljustøl**.

Me lyt vel gjerne sanna at **n** kann henda er den mest musikkberande konsonanten i målet vårt. Me er ikkje åleine um å meina det. Tuftekallen hugsar frå si skulegonga at på gresk heiter denne bokstaven **nynn**. Det er sjølvsagt slektskap millom dette bokstavnåmet og vårt ord nynna. På gresk puttar dei denne bokstaven stundom heilt umotivert inn i bøygningsverket sitt — berre for å gjeva ordet ein betre klang. Og då kallar dei **n-en** **nynn** **evelkystikon**, dvs. godklang-n.

Dette møtet i Vestlandske Mållag — som tok til med so ljodvar og harmonisøkjande måldyrking — gjorde motmennene til eit rabaldermøte av verste slag — med ståk og bråk og ufjelge tilrop. Det var som ei heilt onnor verd brasa innyver vestmannalyden.

Det såra — og det kjendest som det **skulde** såra. Det var som eit uver kom og vilde brjota ned alt det gjævaste som vestmennene hadde stade for — og elskar og gledde seg i.

Då fatna det i Kari Øpstad. Ein merka at ho vart sterkt hita av det ho såg og ikkje minst det ho hørde ikring seg.

Ho let augo sine fara yver lyden i sår undring. Men modet og karakterstyrken sin miste ho ikkje. Augo hadde visdom å gjeva åt bråkmakarane — og trøyst å gjeva åt dei som var hugsjuke yver Noregs vesaldom.

Ho freista å demma upp mot vesalskapen, men kom ingen veg. For motmennene argumenterte med stort bråk.

Ingen hørde henne — og ho sette seg att.

Då var det ho snudde seg til Tuftekallen og sa: — Hev dei ingen kultur? Er dette nordmannaåtferd? Er me vortne eit degenerert folk? Er dette det nye norske kvardagsmynster? Fær dei då ingi uppseding lenger?

Tuftekallen vart vald til å vera med bland dei som skulde telja upp røystene etter valet — um Vestlandske Mållag skulde halda fram i same faret som fyrr, eller um kurset skulde umskiplast i ei heilt onnor og låk leid. Då han reiste seg og skulde til uppteljingsstaden, kom ein «fråfallen» burt til han og sa: — Hugs å taka dykk i vare no! Bøygjer de ikkje no av, de vestmenn, so vil de leggja Vestlandske Mållag øyde — dei hev alt i emning eit nytt lag. Tak til vitet! De hører at her er sterke krefter i sving.

Bråkmennene tapte valet.

Nede i salen sat Kari Øpstad som ein gallionsfigur.

Det var ein lagnadstime.

Den andre glimten som Tuftekallen fekk av personlegdomen Kari Øpstad, kom i ei kyrkja — i Tysnes kyrkja. Vestmannalaget veit at denne Tuftekallen òg er prest og eit Kristi vitne.

Ein sumarsundag han heldt gudstenesta i Tysnes kyrkja, hende det noko uvanleg. Det er mange år sidan no.

Gudstenesta hadde so vidt teke til med klokkarbøn. Og kyrkjelyden heldt nett på å syngja inngangssalmen. Då var det at hovuddøri i kyrkja vart opna stilt — men resolutt.

Inn steig et langt tog av born. Dei gjekk inn midgangen, heilt stilt og vyrdeleg, utan å uroa salmesongen og messa og presten det minste. Dei steig fram so vent som englar på vitjing. Hovudi var lyfte, og andleti var glade. Dei marsjerte radt fram til fremste benkjene og sette seg der, i stille og fred. Det stråla av dei.

Framfyre toget gjekk ein gut med ein plakat på ei stong. På plakaten stod: **Fusa sundagsskule**. Det stod visst noko meir der, noko um ein Barneven og ein Menneskeven. Plakaten stilte ungguten opp attmed korbogen — med framsida mot lyden. Der stod han då og gledde kyrkjefolket resten av gudstenesta.

Til slutt i barnetoget kom sundags-skulelærarinna. Det var Kari Øpstad.

Det var visst ingen tvil um at denne barneflokken hadde ei sers gild sundagsskulelærarinna. Det vitna barneaugo um — og åtferdi åt borni.

Etter gudstenesta kom Kari Øpstad og takka presten. Men det vart nok presten som laut takka mest. Han laut segja hjartans takk for den gudstene-steuppleving ho og sundagsskulen hennar hadde gjeve kyrkjelyden og presten på Tysnes.

Ja, sa ho, me planla ei sumarutflukt til Tysnes - og so vilde me so gjerne ha-va ei gudstenesta saman med dykk.

Presten vil aldri gløyma denne helgedagen.

Kari Øpstad, lækjaren og livskunstnaren, hadde sans for heile samfundet og for heile mennesket. Ho gav seg sjølv til ei velsigning for dei mange. Ho visste at alle menneske trøng i lækjedom og åndskveik, trøyst og gleda, og trygg

Ei takkelysing Or «Tuftekallen»

Norsk Bokreidingslag vil på denne måten få lysa ut si store takksemd både mot Kari Øpstad - som skipa sitt Nynorskfond - og mot styret for hennar Nynorskfond, Fusa yverformynderi.

Sø lenge Kari Øpstad levde, syntte ho stor samhug med Norsk Bokreidingslag og gav det sin verdfulle studnad.

Då ho skipa sitt Nynorskfond, gav ho fondet statuttar som la vegen open for at Bokreidingslaget kunde få hjelpe og pengemidlar frå dette fondet.

Norsk Bokreidingslag hev jamt vore ute for å skaffa seg kapital til bokutgjeving på godt nynorskt mål.

grunn — alt dette vedunderlege som berre Gud åleine kann fylla oss og vårt liv med.

Ho var sjølv ein barneven. Ho visste at barnet måtte stellast godt med — so ikkje misvoksteren fekk taka yver-hand. Ho vilde at den vene voksteren i alt som er godt og herleg i Guds augo, måtte få koma i gang alt frå dei fyrste år, og verta verande — so Ung-Noreg og heile det norske folket kunde verta blømmande og bera gjæv ånds frukt.

Ja, var ho ikkje ein prominent excellence? Ho var då ein Guds tenar og ambassadør heile livet og i alt.
Gud signe det fagre minnet hennar!
Lat oss ikkje gløyma dei som gav oss ånds kveik!

Laget hev difor tidt og ofte lote venda seg til styret for Kari Øpstads Nynorskfond, Fusa yver-formynderi.

Der hev Bokreidingslaget stødt vorte møtt med den same skynsemd og velvilje som fondskiparen synte laget.

Laget hev fenge mang ei stor og god pengehjelpe i rette tid frå dette fondsstyret.

Norsk Bokreidingslag vil difor på denne minnedagen få retta si hjartegleste takk til det gjæve fondsstyret.

Me ser på det som styret for Kari Øpstads Nynorskfond hev gjort for Norsk Bokreidingslag som eit reink samarbeid um sams høge hugmål.

Me arbeider saman i Kari Øpstads ånd. Og Noreg er med oss i dette.

Me skal saman vinna lass yver leitet!

Norsk Bokreidingslag

Berserkgang og paradigm

Ordet **paradigme** kjem frå gresk og tyder noko slikt som fyrebilete eller mynster. Ordet fekk ein ny bruksmåte i vår tids nyverdstenkjing, dei kallar, der vitskapshistorikaren Thomas Kuhn førde inn ordet til nemning for **vitskapleg tankegrunnlag**, det vil segja faste grunntankar som er underlag for mange andre ålmenne synsmåtar og vitskapelege hypotesar. Det geosentriske verdsbiletet var i si tid eit slikt paradigm, som tilsvasar det som sume gonger vert kalla ei vitskapleg sanning.

Den verdskjende fysikaren Max Planck (1858-1947) sa nokre vidjetne ord om vitskaplege sanningar: «**Ei ny vitskapleg sanning vinn ikkje fram ved å yvertyda motmennene, men heller ved at motmennene fell burt og det veks upp ein ny ættled som er heime-kjend med den nye sanningi.**»

Kuhn legg til at granskaranane gjerne kvernar i ring i eigne teoriar og tviheld på gamle grunntankar som på trudomssetningar. Stundom gjer dei seg

nærast til berserkar. Det er mest som dei nye vitskaplege sanningane vil strupa dei. Dette er attgjeve etter «En ny tid» (1987) av Nils Bjørn Kvastad.

Ordi ovanfor var mynta på naturfag, men det er lite rimeleg at humanistisk vitskap kjem i ei onnor stoda. Dette klårlegg kanskje kvifor dei sundslitte restane av vårt heimlege målblendingsparadigme sviv i tunn i bakevja lenge etter at dei i røyndi er anakronistiske.

Ei god stund no hev i grunnen alle med spor av gangsyn sét at det tilskitta målblendingsparadigmet berre kann føra vårt skriftmål til endeleg undergang, anten den ryggbrotne målreisingi no vert nedsett til ei slags sosiolektreising eller ei rein og pulverisera dialektrørsla. Sume av dei som nok ser dette, men ikkje vil godtaka det, dei gjeng berserk rett som det er, det er det lett å finna døme på.

Jarl

Gled venene med gode bøker fra Norsk Bokreidingslag

Gunnar Gilberg: *Sjå attum*
Ei stringent, konsis og tankemanande diktsamling som klårt syner at den klassiske nynorsken er eit framifrå medium for modernistisk lyrikk.

Hefta kr. 80,-

Jostein Krokvik: *Det gåtefulle tårnhuset*
Ei frisk og velforma forteljing for unge leسار med sans for måneskin, mystikk og tankjeeggjande spaning.

I band kr. 108,-

Johannes Krysostomos (Jon Gullmann): *Den guddomlege liturgien*
Eit klassisk liturgisk skrift frå den austlandske kyrkja, umsett til norsk av Ola Breivega.

Hefta kr. 100,-

Bjarne Bratteteig: *Aanebjør*
Minne frå livet på ein sørlandsk heidegard i åri like etter siste heimskrig. Illustrert av Lars Slettebø.

Hefta kr. 115,-

Einar Ullestad: *Folk til fjells*
Ei forteljing um to fjellgardar i Vossaveldet kring 1860 - um oppvekst og harde livsvilkår, men òg um gledor og rike dagar i fjellheimen. Illustrert av Ivar Kvåle.

I band kr. 115,-

Gustav Indrebø: *På norsk grunn*
Minneskrift med eit par utvalde artiklar og ein komplett bibliografi over alle kjende Indrebø-arbeid, frå bøker og tidsskriftartiklar til avis- og bladstykke.

Hefta kr. 125,-

Ragnvald Vaage: *På botnen*
Forvitneleg og krass roman frå Bergensmiljø først på 1900-talet. Jubileumsutgåva med etterord av Lars Amund Vaage og umslag av Magne Kjellesvik.

I band kr. 185,-

SERTILBOD:

Gustav Indrebø: *Norsk Målsoga*

Hefta kr. 150,-

I samband med 100-års minnet for professor Gustav Indrebø sist haust vil Norsk Bokreidingslag gjeva eit avslag på kr. 100,- til studentar og skulelevar som ynskjer å kjøpa dette standardverket um den norske målsoga. Tilbodet gjeld ut 1990.

Skriv til:
NORSK BOKREIDINGSLAG
Postboks 2672
5026 Bergen-Møhlenpris

MARØY LARS BJARNE
ELISMARKEN 14
5034 Y LAKSEVÅG
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

Kazimiera Prunskiene

Frå side 8

der alle hendingar vert måla i svart og kvitt. Eg kjem i hug Hitler-Stalin pakti frå 1939 endå ein gong. Då tok jublante litauarar atte den gamle hovudstaden sin, Vilnius, frå Polen med sovjetisk hermakt i ryggen. Han vart vel stutt, den jubelen, men lell sit han i øyro mine som ei påminning um at alle saker har minst two sider.

Me skriv den 25. juli 1990, mangt kan ha hendt millom Litauen og Sovjet samveldet innan dette bladstykkjet kjem på prent, likevel vonar eg det kan gjeva deg stoff til ettertankje, gode leser.

Arne Horge

Om Brøgger, bork, braud og . . .

Frå side 9

(behov, (nød)tørfter) og tarvende. Fyrst då det engelske «must» dukka opp, fekk dei «behov» for eit «må». Då me las om «måha-varer» (tarvende?) i siste språknytt draup «dråpen som fikk begeret til å briste».

HAN ER IKKJE BORK SOM HEVE BRAUD.

(Ivar Aasen, Norske ordtak).

Roar Madsen & Bård Eskeland
Nidaros (Trondhjem), Oslo (Kristiania)
12/4-90.

Nasjon

Etter ein teori vert det hevdat nasjonar ikkje finst. Og ikkje finst nasjonalitetar.

Korleis høver teorien for islendingar? På Island hev dei aldri visst um nasjonar. Dei kallar nasjonen **tjod**. På kvardagsnorsk vilde me i dag helst segja folk. Finst **tjod**? Finst **folk**? Korleis er det råd å hevda at nasjonsumgrepet ikkje finst, men set me umgrepet um islandsk, so finst det?

Garm d. y.:

Sinn i kok

Eit meir harmlaust ord enn **vensam** er det vanskeleg å tenkja seg. Men sjå no um ikkje dette harmlause ordet både fekk uventa reklame og sette sinn i kok. Ja, det med reklame var vel ikkje påtenkt, ikkje slik på startstreken, men det kjem so mange snuingar, det hev mange røynt, både bladstjorar og anna folk. Me tenkjer, som sume skynar, på arkaisme-ordskifte i Dag og Tid, eit ordskifte som prova mangt, millom anna at det framleis er fræs i málmeiningane.

Ja, me vil ikkje lufta skadefrygd her, endå me hev ring evna til å lata det vera. Taggen sit djupt i kjøtet, som han visst sa, Paulus. Men trass i alt, vensem er ein god ting.

Det er so mangt som kann setja sinn i kok. Tyskarane kranglar um den komande nasjonal-songen sin no når dei slær seg i hop att. Sume otast det vert i sterkaste laget um nærmere hundrad millionar germanarar etter skal syngja «Deutschland, Deutschland über alles!» Andre meiner denne songen er bra nok dersom dei skifter ut fyrste lina med den austtyska songlina «Auferstanden aus Ruinen». Og kanskje dét. Me hev vår eigi meinung um korleis dette kjem til å enda, men den meinungi set me ikkje på utstelling i Vestmannen. Vent og sjå sjølve, segjer me. Me nordmenn me hev nasjonal-song, veit me. Han er på dansk, men det er det ikkje alle som toler høyra. Då kjem dei i kok, då.

Me hugsar frå hardota i 1950-åri at sume riksfolk stod fram i avisone og tala um «den sersynte gleda ved etter å lesa norsk». Dei meinte originalmålet til Ibsen og Bjørnson, dei meinte dansk. Men det tolde dei heller ikkje høyra. Nei, nei. Me hev gode erveminne, me hev jamvel ei dansk grunnlov.

Då mållaget og riksmålslaget var ute og fikta i fjernsynet, var det riksmålsmannen som trøysta seg til **utviklingi**. Hans skriftmål hev meir enn åtti prosent av skulen, sa han, som sant er. For nokre år sidan talan samnorskane høgast um utviklingi; dei hadde einerett på utvilingi, ja, dei rekna seg for utviklingi personleg. Men det svinar upp og det svingar ned. Utviklingi vert ofte **onnorleis**.

Berlin-muren fall uventa og i eit handvende, og det same gjorde mange sterke system i aust. I bøker med litt ungdomleg Oslo-slang skriv dei stundom no um dagen **nykter**, ein skrivemåte som vart kasta ut or det offentlege skriftsystemet i 1917 — av di han var for gamaldags. So —. Utvikling? Riksmålsmannen på skjermen hev nok meir enn åtti prosent av skulen i dag, men prosenten var på lag hundrad for hundrad år sidan — hundrad prosent dansk.

«Hvo skildre min Rædsel!» skrek ein innsendar i «Den norske tilskuer» i 1852, forfæld av det rotorske målet til Ivar Aasen. Det er ikkje nytt at norske ord og bøygningar set sinn i kok.

Din lokale storbank

FOKUS Bank